

DEMOGRAFIA A LA VALL DE GUALBA (1376-1722)

XAVIER RENAU I MANENT

Els instruments disponibles per a l'avaluació demogràfica d'una zona determinada, durant la baixa edat mitjana i fins ben entrat el barroc, són, en general, d'una fiabilitat relativa. Aquesta problemàtica s'accentua una mica més si la zona que és objecte de l'estudi constitueix un nucli rural de muntanya, poc transitat i de situació lateral respecte de les grans vies de trànsit.

En el cas del poble de Gualba, es tracta d'un territori, prou rost i penjat, que va des de les fonts del torrent que duu el seu nom, situades a Briansó, fins a la conca del riu Tordera, ja en el pla, amb un desnivell de més de 1.000 metres que, en alguns indrets, genera salts d'aigua d'una gran bellesa, com el famós Gorg Negre, on es sedimenta temporalment abans de continuar la seva ruta. Tot plegat significa, ja d'antic, que els camins resulten costeruts fins al Pla dels Casals, on hi ha el nucli de la població, i bastant més suaus en avall, però sempre sotmesos a una orografia d'erosió aluvial, força tancada.

El bosc hi predomina i, en canvi, l'agricultura s'agombola en petites planes que van augmentant de superfície a mesura que s'endolceix el pendent de la muntanya. La ramaderia, sovint d'autoabastament, i certes clapes de vinya havien completat, en altres temps, un quadre general d'habitatges regulars o menuts, amb algunes excepcions —mai, però, no gaire esponeroses— centrat en masies disperses, ací i allà, entregades a la polivalència d'activitats i recursos, amb uns mercats setmanals a la veïna població de Sant Celoni i, molt més secundàriament, a Hostalric o a Breda, els quals proveïen d'allò que ultrapassava els recursos ordinaris de la pagesia, gestionaven, també, un cert comerç, i permetien contactes periòdics amb les superestructures culturals, judicials i religioses de la resta de la comarca.

En el segle XIV, Gualba es troba sota el domini senyorial del monestir de Sant Cugat del Vallès; el penal i, en algunes matèries, civil, del vescomtat de Cabrera, i l'eclesiàstic del bisbat de Barcelona. El poble disposa d'un nucli (el Pla dels Casals, a què ja m'he referit més amunt) on hi ha l'església parroquial, la casa pabordera (o de la Sala), un o dos hostals, segons les èpoques —algun d'altre, però, situat a Baix, a la carretera reial que comunicava Barcelona amb Girona—, amb una ferreteria, un sastre, un o dos molins, una farga ubicada, tanmateix, costa amunt, sota els pendents d'aigua, i d'algunes activitats, més o menys pròsperes, dedicades a tasques diverses, com les dels suraires, anapers —és a dir, recol·lectors i talladors del bruc— teixidors de lli, taverners o prestamistes. En general, l'indispensable per a la subsistència més bàsica de

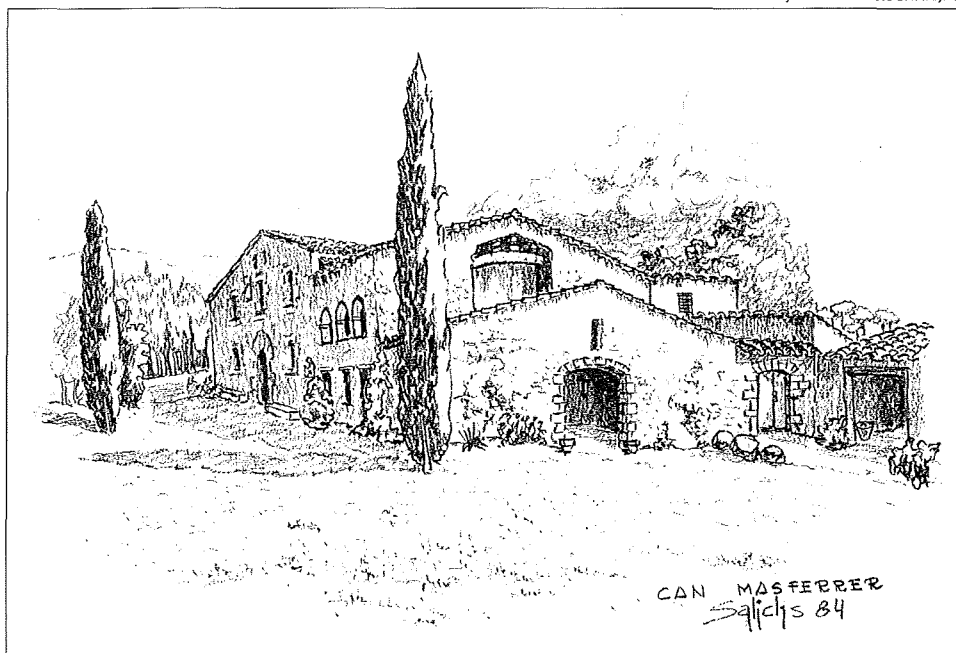
la gent, gairebé tota arrelada a les masies que s'escampen una mica pertot arreu.

La xarxa fonamental del poblament s'articula, doncs, en els masos, que són d'un origen molt antic, i respecte dels quals disposem de ben poca informació anterior al segle XII que tingui rellevància a efectes dels càlculs demogràfics. El monestir de Sant Cugat en posseïa, repeteixo, domini eminent des del segle XI, però de ben segur que el lloc ja era habitat abans. El cenobi organitzà amb meticulositat el seu domini, assimilant, de vegades, terres alodials de petits propietaris que, per diverses raons —la pobresa o les males collites, per exemple—, les hi cedien en feu; establint masos nous, quan les circumstàncies ho permetien, o redistribuint els que, amb el pas del temps, esdevien rònecs, erms i deshabitats.

Per documentar amb força jurídica la seva administració, Sant Cugat, com la resta dels senyors de l'època, escripturava les relacions, els deures i, de vegades, també els drets dels seus emfiteutes en unes actes detallades de reconeixement senyorial que duen el nom genèric de capbreus. De tant en tant —algunes vegades, fins a tres o quatre cops cada segle— el monjo administrador (paborde), bé personalment o bé per mitjà d'un apoderat, es desplaçava a la vall i establia un cens, casa per casa, de la situació de les finques. Sovint, s'observa que la minuciositat dels documents és extrema i constitueix una font molt important de dades ben útils per a les anàlisis demogràfiques, tant com en les agronòmiques, en les fiscals, en les toponímiques, i, en general, totes les que permeten una visió, certament parcial però també il·lustrativa, de les configuracions geopolítiques i humanes de la zona.

D'altra banda, els capbreus solen ser, en general, prou fidedignes, tant pel que fa al nombre i qualitat de les terres esmentades com a les denominacions dels seus posseïdors, que hi són relacionats amb tota cura, a raó d'un cap de casa per a cada propietat, sense distinció d'homes i de dones —aquestes, però, de vegades, amb el marit no posseïdor o pubill— i, ensems, amb els dels menors sota tutela (en aquest cas també es dóna notícia dels noms dels tutors que els representen legalment). Afegim-hi, encara, que, en posar de manifest, com era el costum, les escriptures que justificaven llurs tinences davant el paborde, els emfiteutes o senyors útils censats detallaven no sols les seves vinculacions directes amb el monestir, sinó també tota la, ben sovint, complicada mecànica de censos i drets entre masos, per terres de segon, tercer o fins i tot quart establiment, tant en raó dels actius que cobraven d'altres finques com dels passius —és a dir, del que pagava el mateix propietari a tercers. Amb això, n'hi ha prou per anar entenent la importància de l'estudi dels capbreus en moltes disciplines.

Hi ha una altra pedrera que proporciona dades, i ben suggestiva, que és la dels fogatges que, amb finalitats recaptatòries, detallaven el nombre de

Can Masferrer.

caps de casa amb llar encesa (focs), obligats, generalment per llei, a satisfer les capitacions fiscals i que, de vegades, constitueixen relacions nominals dels subjectes tributaris. Aquí, però, la fiabilitat és molt més trencadissa, ja que no era pas infreqüent que les llistes fossin incompletes, amb el propòsit d'amagar, ves a saber amb quins mètodes, noms de cases i, per tant, de pagar menys tributs. Si ens referim als fogatges que he estudiat sobre Gualba, — un del segle XIV, un altre de final del XV i dos del XVI— resulta evident que, a partir de 1515, l'ocultació comença a ser important i augmenta amb el transcurs del segle, fins a tal punt, que el de l'any 1553 ja no és en absolut representatiu, demogràficament parlant, mentre que els dos anteriors resulten encara aproximadament correctes.

Ara bé, tant els capbreus com els fogatges esmenten només les cases i llurs caps de família, i aquest fet implica un doble problema. En primer lloc, s'ha d'avaluar quines persones estaven vinculades directament o indirecta amb cada foc o casa pairal i, endemés, si, per dir-ho amb senzillesa, hi eren ben bé tots o restaven al marge alguns segments importants de població. Pel que fa al primer aspecte, el tema ha estat debatut bastant pels historiadors, i hom ha arribat a una mena d'acord, variable segons els casos i moments, segons el qual, comptant mullers o marits, fills majors i menors, nores, gendres, germans i avis —tots aplegats sota la teulada d'una única casa— juntament amb els jornalers, mossos o masovers que no són tenedors ni propieta-

ris, un còmput de cinc persones per cada mas afocat resulta un promig acceptable, tenint en compte la durada de la vida, la relativa precarietat del medi i els desplaçaments de les persones. Quant a la possibilitat d'existència de famílies no acotades, és a dir, al marge dels capbreus —i el mateix passa amb els fogatges—, és evident que ha de ser tinguda en compte i d'alguna manera estimada en els càlculs. En el cas que ara s'analitza, no semblaria superior, a tot estirar, a un quinze per cent, que s'afegiria al total ja relacionat; perquè, com ja s'ha dit, els oficis són escassos, els homes lliures o francs de vassallatge, molt pocs, i les emigracions, escadusseres. En resum, és una societat estable, de pagesia mitjana, aplicada sobretot al bosc i a la ramaderia i distribuïda aïlladament pel territori.

D'acord amb les tècniques i metodologia que s'han esmentat, he fet un buidatge de quatre fogatges (anys 1376, 1497, 1515 i 1553) i d'altres quatre capbreus (anys 1519, 1565, 1679-1720 i 1722). Si es relacionen els uns i els altres, resulta obvi que el fogatge del 1497 és gairebé coetani del capbreu del 1519, i que el fogatge del 1553 coincideix, amb tan sols 12 anys de diferència, amb el capbreu del 1565. Passa el mateix amb el fogatge del 1515 i el capbreu del 1519 (amb només quatre anys de distància), mentre que les restants dades, dels segles XIV, XVII i XVIII, "pengen" sense contrapartida, a una banda i altra dels límits de l'estudi.

Les informacions bàsiques, fornides per tots aquests documents, són les següents:

- *Fogatge de l'any 1376*.- Sense relació nominal. Gualba té 44 focs.

- *Fogatge del 1497* (data aproximada).- Gualba té 30 focs, que es relacionen: el de Vinyamata, vicari de la parròquia; el de Masferrer, batlle; i les cases de Pla, Amat, Renau, Berlet, Pere Bernat, Molar, Pasqual, Penya, Teixidor, Rossell, Savina, Campeny, Viader de Vòrrits, Plans, Gemberenguer, Prat, Illa, Viader de Cordeví, Figueres, Renau del Pont, Bosch, Roig, Lluell, Feixes, Pau, Vallori, Busquets, Cambó i Puig.

- *Fogatge de 1515*.- Relació nominal de 27 focs, incloent el vicari, Barlet, i els propietaris: Nicolau Pla, Vicenç Amat, Francesc Renau, Pere Masferrer, Pere Pebernat, Antoni Molar, Joana Pasquala, vídua; Jaume Fexes, àlies Penya; Pere Rossell, Joan Teixidor; en Salvi; en Salvi, àlies Savina; Antoni Campeny, Pere Plans, Joan Prat, Bernat Gemberenguer, Joan Viader de Clos de Vi, Bernat Figueres, Salvador Renau del Pont, Vicenç Puig, el Mas Bosch. Peroge (*sic*), vídua que és al Mas Roig; Jaume Culell, Bertomeu Fexes, Gaspar Busquets i Francesc Cambó.

- *Fogatge de 1553*.- Relació nominal de 17 focs: Bernat de Gualba, rector; la casa del batlle; i els propietaris: Pla, Amat, Renals (*sic*), Masferrer, Pebernat, Barlet, Fexes, Puig, Viader, Gembarenguer (*sic*), Plans, Figueres, Roig, Lluell i Molar.

Pel que fa als capbreus, la informació essencial és la següent:

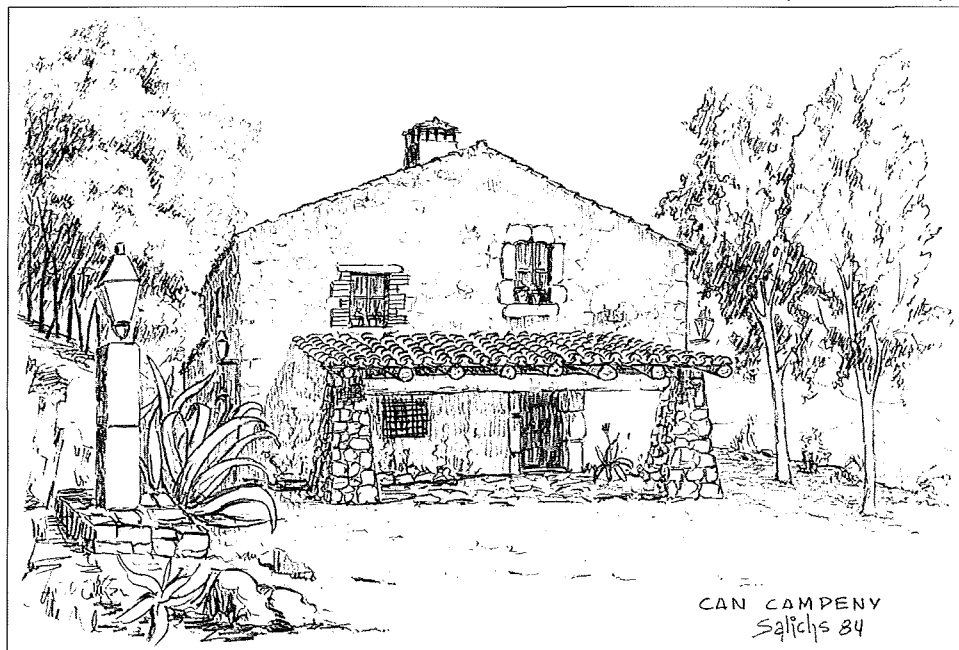
- *Capbreu del 1519*.- Relació nominal d'emfiteutes de Gualba: 37 noms; però n'hi ha set que no són veïns del poble, encara que hi tinguin algunes terres.

No són veïns: Eufrosina Balleta, de Sant Celoni; Salvador Perepoch, de Fogars de Montclús; Salvi Ridaure, del mateix Fogars; Pere Terrassench, de la Vellòria; Antoni Lloró, de Vilardell; Bernat Plana, de Sabruguera i Bernat Gelpí i Julià, de Sant Celoni.

Són veïns de Gualba: Vicenç Amat, Pere de Masferrer, Antoni Molar, Jaume Fexes àlies Penya; Francesc Barlet i Bertomeu Rossell, àlies Barlet; Bertomeu Armengol, àlies Fexes; Salvador Renau del Pont; Francesc (Renau) del Pla; Francesc de Plans; Pere Rossell, Salvi Llunell, Salvi Savina; Agustí Plans; Jaume Plans, àlies Campeny; Joan Prat de Canyelles; Joan Pebernat, vicari; Vicenç Puig; Joan Roig; Miquela Teixidor i el seu marit Joan Aulet, àlies Teixidor; Vicenç Teixidor, fill dels anteriors; Jaume Pasqual, menor; Salvi i Francesc Gemberenguer; Francesc de Cambó Superior; Narcís Illa; Antoni Viader d'Avòrrits; Pere Pernebat, Bernat Figueres, Margarida Busquets, Salvi i Vicenç Preses, àlies Viader de Clos de Vi.

(Observi's la freqüència dels renoms, és a dir, de persones que, malgrat el seu cognom familiar, eren conegudes pel de la propietat on havien anat a

JAUME SALICHS SANITJAS

Can Campeny

raure, sigui per matrimoni, per herència o per altres causes.)

- *Capbreu del 1565* (documentat entre els anys 1565 i 1583).- Relació nominal de 40 emfiteutes, dels quals dos, segurament, no eren veïns de Gualba: en Joan Suro i en Merla.

Veïns de Gualba: Figueres, Busquets, Viader de Vòrrits, Pasqual, Pebernat, Roig, Renau del Pla, Pebernat, el ferrer; Masferrer, Llunell, Fexes, Teixidor, Cambó, Penya, Illa, Bosch i Albanell (la vella casa Bosch es canvià de nom, llavors, en casa Albanell), Viader de Cordeví; Plans, Molar, Pla, Prat de Canyelles; Barlet, Campeny, Renau del Pont, Gemberenguer, Salvi, Pau, Savina, Amat, Benet Albanell, Puig, Fexes (altre), Pere Roig; Segimon Albanell; Vicenç Pebernat; Pere Miquel Pebernat, Salvi Rossell i Antic Amat.

- *Capbreu de 1679* (documentat entre 1679-1720, aproximadament).- Relació nominal de 25 veïns de Gualba, que són:

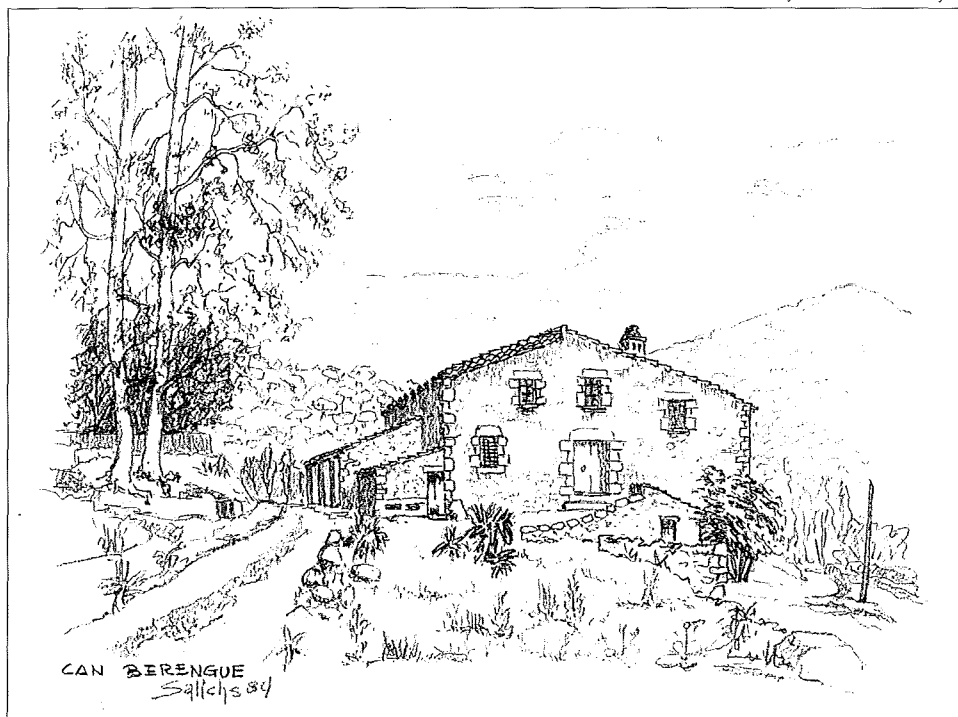
Albanell, Berenguer, Costa, Campeny, Campeny de les Canals, Campeny, bracer; Daniel, Fornés i Viader, Giralt, Masferrer de les Caselles, Montasell, Massuet, Puig, Prat, Plans, altre Plans, Puig i Masferrer, Renau de la Torre, Riera i Pla, Riera i Voltà, Roig, Savina i Viader de Clos de Vi (la relació és, possiblement, incompleta) .

- *Capbreu de 1722* (iniciat aquell any).- Relació nominal de 35 emfiteutes, tots ells veïns de Gualba. Són els següents:

Mas Viader o Berenguer, Mas Viader de Bòrrits (*sic*), Mas Prat, Mas Plans, Pau Sibina, Francisco Albanell, Tomàs Sureda, Joan Ribes, Mas Amat, Mas Pla, Mas Cambó, Pau Daniel, Segimon Riera, Pau Adrobau, Joan Campens (*sic*), Mas Masferrer, Renau del Pla, Josep i Rosa Montasell, Vicenç Teixidor, Josep Francesc Albanell, Josep Albanell i Voltas, Isidre del Sot, Joan Albanell, Josep Berenguer, Mas Figueres, Mas Illa, Viader de Clos de Vi, Mas Pasqual, Mas Pau i Mas Busquets, Mas Roig, Josep Reguer i Batllorí, que és amo del Mas Figueres; Mas Sivina, Mas Puig, Mas Barlet, i Bonaventura Parxach, sastre.

Aplicant les estimacions numèriques de població a què m'he referit més amunt, tant sobre les llars censades en els corresponents fogatges com sobre els representants de família dels capbreus, amb l'índex corrector aplicable del 15 %, obtindríem les següents xifres d'habitants:

- Fogatge del 1376: 253 persones.
- Fogatge del 1497: 172 persones.
- Fogatge del 1515: 155 persones.
- Capbreu del 1519: 172 persones.
- Fogatge del 1553: 98 persones.
- Capbreu del 1565: 218 persones.
- Capbreu del 1679: 144 persones.
- Capbreu del 1722: 201 persones.

Can Berenguer.

Com que el fogatge del 1553 resulta altament sospitós d'ocultacions, no el tindrè en compte en el càlcul de població entre 1376 i 1722. Amb aquesta cautela, l'avaluació ens dóna un total de 188 persones, com a mitjana, que residien habitualment a la vall en el període esmentat (1376-1722). D'altra banda la diferència entre el fogatge de 1515 i el capbreu de 1519 vindria a significar que l'ocultació, en aquell moment, no seria gaire alta (un 10%) i que, per tant, les xifres resulten prou segures.

Caldria, de totes maneres, remarcar que, tal com apareix ja en el primer capbreu (1519) i continua sorgint en els posteriors, hi havia hagut abans una forta despoblació a la vall en un període de temps que podem situar entre el 1348 (pandèmia de la Pesta Negra) i finals del segle XV. En efecte, el 1519, segons el capbreu corresponent, s'esmenten nogensmenys que 23 masos ròncecs, és a dir, cases agràries que havien existit amb anterioritat però que havien quedat improductives i enrunades, i que foren unides, a efectes de senyoriu, a alguns dels masos que estaven afocats i vigents. Moltes de les referències escrites sobre aquests ròncecs semblen retrotraure's, precisament, al segle XIV, coincidint amb l'esmentat fenomen de la pestilència, terrible flagell que, com diu un escrit de l'època, a la vall de Gualba "va venir, per judici de Déu, a assolardir la terra".

Aquests masos ròncs, i els corresponents agregats o dominants, eren els següents (any 1519):

- Mas Caboll, unit al Masferrer des del 1393.
- Mas Colomer i Mas Jacob, units al Mas Molar (que abans es deia Adroher).
- Mas Arlovi o Arlou, unit al Mas Peña.
- Mas Bartra, unit al Mas Barlet.
- Mas Auleda, unit al Mas Fexes.
- Mas Anglès, unit al Mas Campeny.
- Mas Baró i Mas Anglada, units al Mas Lluell.
- Mas Canyelles, unit al Mas Prat de Canyelles.
- Mas Porter i Mas Mestres, units al Mas Puig.
- Masos Ribot, Mateu i Pont, units al Mas Roig.
- Mas Gasch i Mas Major, units al Mas Gemberenguer.
- Mas Illa i Mas Sureda units al Mas Castell, que més tard es dirà, al seu torn, Mas Illa.
- Mas Carbonell i Mas Amer, units al Mas Pebernàt.
- Mas Canyot, unit al Mas Figueres.
- Mas Sabater, que és de Bernat Jalpí i Julià, de Sant Celoni, i està destruït i deshabitat.

Cap d'aquests masos ròncs no fou reconstruït.

I si apliquem, ara, a aquests 23 masos els paràmetres de població que s'han adjudicat als que foren habitats, i sumem ambdues xifres, obtindríem, com a senyal indicativa, la població òptima de la vall corresponent a la primera meitat del segle XIV. Segons aquest càlcul, Gualba hauria arribat a tenir uns 320 habitants en l'època de més ocupació, centúries abans, és clar, de la forta empena demogràfica de la segona meitat del segle XVIII, que ja no pertany al marc del present estudi.

Com a conclusió provisional de les dades anteriorment posades de manifest i de la seva anàlisi, proposaria que la zona no es va refer mai del tot dels estralls de les successives epidèmies de la segona meitat del segle XIV; que durant el segle XVI i bona part del XVII la població es mantingué estàtica, amb poc més de la meitat dels habitants que hi havia hagut quan assolí el màxim. Amb un repunt a l'alça, però no pas gaire significatiu, des de la segona meitat del XVII i començaments del XVIII, que es podria avaluar en un increment del 10% durant el darrer període.

Tanmateix, un treball aferrissat i sense decandiments dels propietaris dels masos que es van poder salvar de les epidèmies, de les fams i dels desastres de la guerra va permetre la continuïtat de l'habitatge, i del mateix poble, durant prop de tres-cents anys. Aquests masos antics —molts d'ells encara existents i oberts avui en dia, als quals vull dedicar, amb honor, aquest modest

estudi— són:

Can Pla, Ca l'Amat, Can Renau del Pla, Can Molar, Can Pasqual, Can Penya, Can Sibina, Can Campeny, Can Viader Vell (o de Vòrrits), Can Plans, Can Gemberenguer o Berenguer, Can Prat, Can Illa, Can Figueres, Can Renau del Pont (o Can Xec) , Can Bosch (o Can Albanell), Can Roig, Can Pau, Can Feixes, Can Busquests, Can Cambó, Can Puig, Can Masferrer, Can Pebernàt i Can Llnell.

FONTS ESTUDIADES

Arxiu de la Corona d'Aragó:

- Reial Patrimoni. Fogatges. Any 1376.
- Reial Patrimoni. A 403. - Fogatge 1497.
- Reial Patrimoni. A 401. - Fogatge 1515.
- Reial Patrimoni. A 2298. - Fogatge 1553.
- Monacals. St. Cugat del Vallès (Benedictins). Llibre 1453.
- Monacals. St. Cugat del Vallès (Benedictins). Llibre 1456.
- Monacals. St. Cugat del Vallès (Benedictins). Llibre 1464.
- Monacals. St. Cugat del Vallès (Benedictins). Llibre 1463.